

2. A középkor

2.1 A feudális társadalmi és gazdasági rend jellemzői

Középszint

A középkori uradalmak jellemző vonásai:

- az uradalom részei és az önellátó gazdálkodás,
- a jobbágyi viszony jellemzői,
- a jobbágyi szolgáltatások fajtái.

A mezőgazdasági technika fejlődése:

- új mezőgazdasági találmányok és eljárások (nehézeke, szügyhám, háromnyomásos – gazdálkodás),
- terményfelesleg és népesség-növekedés.

Emelt szint

A Frank Birodalom:

- Klodvig állama és a kereszténység felvétele,
- a Karolingok felemelkedése, az arab előrenyomulás megállítása,
- Kis Pippin és az egyházi állam kialakulása,
- Nagy Károly birodalma,
- a Frank Birodalom felbomlása (Verdun).

2.2 A nyugati és keleti kereszténység

Középszint

Az egyház politikai szerepe a nyugati kereszténységben X–XI. század.

- a pápaság a reformok élén (a clunyi reformok),
- az egyházszakadás,
- a papság és a császárság küzdelmei,
- a keresztes hadjárat meghirdetése,
- az eretnek mozgalmak és a kolduló rendek (ferencesek, domonkosok).

Emelt szint

A szerzetesség fejlődése a nyugati egyházban:

- a szerzetesség kialakulása és jellemzői a korai középkorban (Szent Benedek),
- a szerzetesség megújulása az érett középkorban – a kolduló rendek.

Az egyházszakadás és következményei:

- az ortodox kereszténység térhódítása – a szlávok megtérítése (Cirill és Metód),
- a nyugati kereszténység szervezetének megszilárdulása (pápa, püspökségek, érsekségek, szerzetesrendek, zsinatok),
- eltérő és közös vonások (a szertartás nyelve, hierarchia és nemzeti egyházak, liturgikus különbségek).

2.3 Az iszlám vallás és az arab világ

Középszint

A vallás kialakulása:

- Arábia társadalmi és gazdasági jellemzői,
- Mohamed fellépése, életének főbb eseményei.

A tanítás:

- az öt pillér – szigorú egyistenhit és a vallás gyakorlása,
- a Korán és a Koránon alapuló jog,
- az állami és az egyházi hatalom egysége.

Emelt szint

Az iszlám államberendezkedés:

- a szolgálati birtokok és az adók,
- a hit terjesztésének parancsa,
- integráló képesség: a kereskedelem, a gazdaság, a kultúra fellendülés,

A hódítások:

- Mohamed utódai: a Közel-Kelet meghódítása, – az Omajjádok és az Abbászidák,
- a birodalom legnagyobb kiterjedése és szétagolódása.

2.4 A középkori városok

Középszint

A középkori város jellemzői:

- a telepítő tényezők (igazgatási, egyházi székhely, vásárközpont, közlekedési csomópont),
- önkormányzat (adó, választott tisztségviselők, városi jogok),
- a város külső képe (falak, kapuk, szűk utcák, városháza, templom).

Emelt szint

A céhek kialakulásának okai:

- szűk piac – kis vásárlóerő,
- kézművesség – minőség,
- a minőség védelme – a munkafolyamat szabályozása.

A céhes ipar jellemzői: – a céh: védelem a kontárokkal szemben és a minőségért,

- szervezete, működése (mester, legény, inas, vándorlás, mesterremek),
- szerepe a város védelmében.

2.5 Egyházi és világi kultúra a középkorban

Középszint

A román és a gótikus stílus:

- jellegzetes építmények: katedrálisok, várak, kolostorok,
- a stílusjegyek (román: dongaboltozat, zömök falak, lőrészerű ablakok; gót: csúcsíves boltozat, mérműves ablakok, fény, égre törő tornyok).

A lovagi kultúra:

- lovagi magatartás: lovagi erények (hősiesség, bölcsesség, önmérséklet),

– a lovagi életmód: a lovagi torna, a lovagi költészet és a szerelem.

Emelt szint

Az egyetemek és az oktatás:

– immunitás és függetlenség,

– a tananyag és a fakultások,

– a nyugati nagy egyetemek (Párizs, Oxford, Cambridge – XIII. század) és a közép-európai egyetemek (pl. Prága, Bécs, Krakkó – XIV. század) létrejötte.

A skolasztika:

– az antik kulturális örökség (Arisztotelész) beemelése,

– hit és tudás viszonya.

2.6 A humanizmus és a reneszánsz Itáliában

Középszint

A humanizmus és a reneszánsz jellemző vonásai, nagy alkotói:

– az antik irodalom és művészet újjászületésének igénye,

– emberközpontú világkép (a természet és az emberi test felfedezése; a perspektíva).

Emelt szint

A humanizmus és a reneszánsz az irodalomban (pl. Petrarca, Bocaccio) a művészetekben (pl. Brunelleschi, Raffaello) és a bölcséletben (pl. Machiavelli).

2.7 Az angol és a francia rendi állam működése (csak emelt szinten)

Az angol rendi fejlődés jellemzői és főbb szakaszai:

– a Magna Charta mozgalom,

– az első rendi gyűlés összehívása.

A francia rendi gyűlés király általi összehívása.

A rendiség működése:

– a rendek fogalma,

- a hatalommegosztás,
- az angol berendezkedés,
- a francia modell.

Hasonlóságok és különbségek.

2.8 Az Oszmán Birodalom terjeszkedése

Középszint

Az oszmán berendezkedés:

- minden föld a szultáné,
- adománybirtokok – szpáhik,
- zsoldosok – janicsárok.

A hódító birodalom:

- Kisásziából a Balkánra (Bulgária, Szerbia és a román fejedelemségek meghódítása),
- Konstantinápoly eleste,
- Szulejmán hódításai (Magyarország, 1526.).

Emelt szint

Az oszmán berendezkedés:

- minden föld a szultáné – a despotizmus,
- adománybirtokok – szpáhik – rablógazdálkodás,
- adóterhek – iszlamizálódás.

Az Oszmán Birodalom sajátosságai Európában:

- alkalmazkodás a meghódított ország berendezkedéséhez,
- a politikai-katonai vezető réteg integrálása (Balkán),
- a kettős uralom (Magyarország).

3. A középkori magyar állam megteremtése és virágkora

3.1 A magyar nép őstörténete és vándorlása

Középszint

A magyar nép vándorlásának főbb állomásai:

- Magna Hungária, Levédia, Etelköz,
- a környező népek kulturális hatásának néhány eleme.

Emelt szint

A sztyepei nomád életmód jellemző vonásai a forrásokban:

- téli és nyári szállások, nagyállattartás, földművelés,
- társadalom és hadszervezet,
- harcmódor és fegyverzet.

Őstörténetünk vitatott kérdéseiről:

- a közismert álláspontok azonosítása (eredet, őshaza),
- az érvelés tényszerű adatainak és mögöttes tartalmának felismerése, elkülönítése.

3.2 A honfoglalástól az államalapításig

Középszint

A honfoglalás:

- a Kárpát-medence közvetlenül a honfoglalás előtt: frankok, szlávok,
- a honfoglalás (895–907.).

Társadalom és életmód:

- a társadalom tagolódása (törzs- és nemzetségfők, fegyveres kíséret, szolgálatra kényszerített szabadok),
- jellegzetes mesterségek (pl. ötvös, kovács, íjkészítő) és az életmód egyes elemei (pl. jurta, viselet).

Géza fejedelemsége:

- a törzsfők-nemzetségfők hatalmának megtörése,
- a külpolitikai váltás,
- Géza és a kereszténység.

István állama:

- az uralom megszilárdítása és a keresztény királyság létrejötte,
- a királyi vármegyrendszer megszervezése és működése,
- az egyházszerzés.

Emelt szint

Kalandozások:

- céljai, irányai,
- sikerek és kudarcok: a szembenálló felek harcmodora,
- a kalandozók életmódja a források tükrében.

Szent István törvényei.

3.3 Az Árpád-kor

Középszint

Az új berendezkedés:

- a királyi birtokok eladományozása és következményei,
- a szerviensek mozgalma és az Aranybulla,
- a változások mérlege.

A tatárjárás és következményei:

- IV. Béla politikája a tatárjárás előtt,
- a tatár támadás, a pusztítás mérlege,
- IV. Béla reformjai
- várépítés,
- várospolitikai,

- kunok letelepítése.

Emelt szint

Az új rend megszilárdítása:

- szigorú törvények a magántulajdon védelmében,
- Horvátország és Dalmácia meghódítása.

3.4 Társadalmi és gazdasági változások Károly Róbert, Nagy Lajos, Luxemburgi Zsigmond idején

Középszint

Károly Róbert gazdaságpolitikája:

- pénzügyi reformok,
- kereskedelmi útvonalak, kivitel,
- a kapuadó.

A magyar városfejlődés:

- a városok három típusa (szabad királyi város, bányaváros, mezőváros),
- az Anjouk és Zsigmond várospartoló politikája.

Emelt szint

Az Anjou-kori társadalom:

- a jogilag egységes nemesség és jobbágyság kialakulása és jellemzői,
- az 1351-évi törvények.

Zsigmond király külpolitikája:

- a török veszély: a nikápolyi csatavesztés és a déli végvári vonal kiépítése,
- a konstanzi zsinat – a nyugati egyházszakadás megszüntetése,
- a huszita kérdés kezelése – a huszita háborúk.

3.5 A Hunyadiak

Középszint

Hunyadi János harcai a török ellen:

- a hosszú hadjárat és a várnai csatavesztés,
- a rigómezei vereség és a nándorfehérvári győzelem.

Hunyadi Mátyás:

- család, személyes tulajdonságok,
- Mátyás állama: szakszerűsödő hivatalnokszervezet, növekvő adók,
- a zsoldoshadsereg; aktív védelem a török ellen.

Emelt szint

Mátyás külpolitikája:

- törökellenes politika – aktív védelem, második végvárrendszer,
- cseh és osztrák háborúk – sikertelen kísérlet a császári cím megszerzésére,
- a hódító politika háttere: zsoldossereg és adók.

3.6 Kultúra és művelődés

Középszint

Művészeti emlékek az Árpád- és Anjou korszakban:

- a román és a gótikus stílus néhány jellemző épülete (pl. Ják, Esztergom, Diósgyőr, Kassa),
- ötvösművészet és szobrászat (pl. koronázási jelvények, a Kolozsvári testvérek Szent György szobra, a budavári gótikus szoborlelet).

Emelt szint

Mátyás király és a reneszánsz:

- nagy átalakítások Budán és Visegrádon,
- a Corvina könyvtár.

4. Szellemi, társadalmi és politikai változások az újkorban

4.1 A nagy földrajzi felfedezések és következményei

Középszint

A nagy földrajzi felfedezések állomásainak bemutatása:

- a felfedezések legfőbb mozgatórugói, legfontosabb előzményei,
- a nagy fedezések menetének bemutatása térképhasználattal (a legjelentősebb portugál utak: Afrika, India, Távol-Kelet, a Föld körbehajózása; a spanyol utak: Amerika felfedezése és leigázása).

A földrajzi felfedezések legfontosabb következményeinek áttekintése:

- a spanyol és a portugál gyarmatosítás területei és legfőbb jellemzői (rablógazdaság, rabszolgaság, hittérítés),
- a kialakuló interkontinentális kereskedelem legfőbb árucikkeinek és útvonalainak bemutatása, valamint a gyarmatosítás legfőbb gazdasági és politikai hatásai Európa életére (nemesfémözön, spanyol nagyhatalmiság).

Emelt szint

A kapitalista világgazdasági rendszer kialakulásának kezdetei, a legfőbb társadalmi és gazdasági folyamatok a XVI–XVII. századi Nyugat-Európában:

- a korai újkori Nyugat-Európa társadalmi és gazdasági változásai (demográfiai robbanás, városfejlődés, agrárkonjunktúra, árforradalom, agrárrellő, ipari átalakulás, nemzetközi munkamegosztás, hitel- és bankrendszer létrejötte),
- a kapitalista viszonyok kialakulásának elemei; a tőkés gazdaság és társadalom feltételeinek kialakulása és a nagy gyarmatosítás összefüggései (Nyugat-Európa kerül a szerveződő világgazdaság középpontjába: a transz-atlanti kereskedelem útvonalai, a világkereskedelem lassú kialakulása, a világgazdaság csírái, a tőkekoncentráció).

4.2 Reformáció és katolikus megújulás

Középszint

A reformáció főbb irányzatai:

- a reformáció születésének közvetlen okai és főbb eseményei,
- a reformáció főbb irányzatai: a legfontosabb lutheri és kálvini tanok,

– a reformáció elterjedése Európában.

A katolikus megújulás, az ellenreformáció: az ellenreformáció kibontakozása, a katolikus egyház válasza (tridentini zsinat: szervezeti megújulás, új szerzetesrendek, vallásháborúk és kompromisszumok).

A barokk művészet áttekintése:

– a barokk stílus jegyeinek bemutatása,

– a barokk kapcsolata a katolikus megújulás folyamatához.

Emelt szint

Nagyhatalmi konfliktusok és vallási ellentétek a korai újkorban Európában:

– a Habsburg világbirodalmi kísérlet,

– a korai újkorban nagyhatalmi vetélkedés (Habsburg–francia) mozgatórugói, legfőbb állomásai,

– a vallásháborúk és a harmincéves háború ideológiai, társadalmi, politikai és gazdasági háttere, főbb eseményei, eredménye.

4.3 A kontinentális abszolutizmus és a parlamentáris monarchia megszületése Angliában

Középszint

A francia abszolutizmus XIV. Lajos korában:

– a Napkirály államának és nagyhatalmi politikájának jellemzői.

A alkotmányos monarchia működése:

– a polgári jogállam születése, és az alkotmányos monarchia rendszere.

Emelt szint

Az angol szász kapitalizáció és polgári fejlődés: az angol kapitalizáció gazdasági folyamatai (az agrár és az ipari tőke kialakulása, az atlanti világ gazdaság, a szabad verseny létrejötte), szinterei (bekerített ártermelő birtokok, kereskedőtársaságok, értéktőzsde) és társadalmi háttere.

Nagyhatalmi erőviszonyok, az európai egyensúly a XVIII. században: a korai kapitalista, polgárosodó Anglia anyagi kultúrája és mindennapi élete különböző helyszíneken és társadalmi közegben (pl. vidék, City, udvar, gyarmat).

4.4 A tudományos világkép átalakulása, a felvilágosodás

Középszint

A felvilágosodás legjelentősebb gondolatai és főbb képviselői – források alapján:

- a tudományos világkép kialakulása a koraújkorban (kopernikuszi fordulat, természettudományok létrejötte),
- a felvilágosodás alapvető szellemi irányzatai, legfőbb képviselői és alkotásai,
- a francia felvilágosodás áramlatai, társadalmi és politikai hatásai.

Emelt szint

Az új világszemlélet kialakulása, az újkori tudományok kibontakozása:

- az angol és a francia felvilágosodás gyökerei (társadalmi, gazdasági és szellemi),
- a modern természettudományos gondolkodás fejlődésének legfontosabb újkori állomásai (heliocentrikus világkép, Galilei és Newton tevékenysége, kísérleti kutatások, természettörvények, tudományok születése, matematikai alapok),
- a felvilágosodást előkészítő legfőbb filozófiai rendszerek (racionalizmus, empirizmus) és társadalom- és államelméletek (társadalmi szerződések) alapvető gondolatai,
- a francia felvilágosodás története, helyszínei (szalonok, páholyok élete), forradalmat előkészítő szerepe,
- a német felvilágosodás nagyjai, társadalmi megkésetttség és forradalom a gondolkodásban.

5. Magyarország a Habsburg Birodalomban

5. 1 A mohácsi csata és az ország három részre szakadása

Középszint

A mohácsi vész:

- a Mohácshoz vezető út,
- a mohácsi csata és következményei.

Az ország három részre szakadása:

- a kettős királyválasztástól az Erdélyi Fejedelemség születéséig (1526–1570),
- a három országrész berendezkedésének főbb jellemzői.

Végvári küzdelmek:

- a Török Birodalom helyzete a XVI. században,
- a török terjeszkedés magyarországi állomásai, a várháborúk kora,
- hódoltság és a végvárok élete, mindennapjai.

Emelt szint

Összetartó erők a három országrészben (török elleni védekezés, gazdaság, vallás):

- a nemzetközi munkamegosztás és agrárkonjunktúra gazdasági és társadalmi hatásai,
- a három részre szakadt Magyarország gazdasági és társadalmi helyzete, tulajdonviszonyai,
- a reformáció hazai elterjedésének színterei, irányzatai, kimagasló alakjainak tevékenysége,
- a hazai reformáció kulturális és társadalmi hatásai, szerepe a magyar társadalom identitásának megőrzésében.

A rendi és vallási törekvések összekapcsolódása a Bocskai-féle szabadságharcban:

- a magyar rendi mozgalom ideológiája (Szentkorona-tan, Hármaskönyv),
- a Bocskai-szabadságharc rendi és vallási mozgatórugói.

5.2 Az Erdélyi Fejedelemség virágkora

Középszint

Erdély helyzete, lehetőségei és korlátai:

- Erdély földrajzi és regionális helyzete,
- az erdélyi államiság jellemzői (az erdélyi rendek és a fejedelem viszonya, állandó külpolitikai fenyegetettség, viszonylagos belpolitikai önállóság),
- változó mozgástér a nagyhatalmak között – Erdély virágkorának és hanyatlásának főbb szereplői és állomásai.

Erdély sajátos etnikai és vallási helyzete:

- Erdély: négy nép és három nemzet,
- Erdély vallási, felekezeti viszonyai.

Emelt szint

Bethlen Gábor kül- és belpolitikája:

- az erős fejedelmi hatalom kiépítése és működése Bethlen Gábor idején,
- az Erdélyi Fejedelemség külpolitikájának alapvonásai (hintapolitika, országegyesítési kísérletek, török függés), beavatkozások a harmincéves háborúba.

Gazdaság és kultúra Erdély aranykora idején:

- az erdélyi aranykor gazdasági háttere (birtokpolitika, monopóliumrendszer),
- Bethlen Gábor kultúrpolitikája (a protestantizmus sokrétű támogatása, a külföldi kapcsolatok),
- etnikumok és vallások Erdélyben.

5.3 A török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc

Középszint

A Rákóczi-szabadságharc kitörésének okai:

- a török kiűzésének az ára (Habsburg abszolútizmus előretörése, rendi és vallási sérelmek, növekvő társadalmi elégedetlenség, népi mozgalmak),

– a Rákóczi-szabadságharc kitörésének közvetlen előzményei.

A Rákóczi-szabadságharc fordulópontjai.

Kölcsönös engedmények a szatmári békében:

- a Rákóczi-szabadságharc kimenetele,
- a szatmári béke „pontjai”, a kölcsönös engedmények okai és következményei.

Emelt szint

A török kiűzésének kérdései és Zrínyi Miklós:

- a Habsburg és a Török Birodalom nagyhatalmi helyzetének változásai és az egymáshoz fűződő kapcsolataik alakulása a XVII. században,
- a hagyományos hatalmi rendszer (rendi dualizmus) felbomlása Magyarországon,
- magyar rendi mozgalmak a XVII. század második felében,
- Zrínyi Miklós pályafutásának legfontosabb állomásai, életműve.

Célok és lehetőségek a Rákóczi-szabadságharcban:

- a Rákóczi-szabadságharc sikereinek és kudarcainak háttere (a szabadságharc alakulásának társadalmi, gazdasági, hadászati és nagypolitikai dimenziói),
- a kuruc állam és társadalom: a társadalmi és politikai berendezkedés alternatívái (erős fejedelmi hatalom, a rendi konföderáció problematikája, a rendek és a katonáskodó jobbágyparasztság kapcsolata),
- a kuruc szabadságharc nemzetközi környezete (partnerek, ellenfelek, a rendi hatalomátvétel lengyel példája, a függetlenség korlátai és lehetőségei).

5.4 Magyarország a XVIII. századi Habsburg Birodalomban

Középszint

Demográfiai változások, nemzetiségi arányok alakulása:

- az új honfoglalás: a népmozgások és a betelepítések főbb jellemzői és irányai,
- demográfiai és etnikai változások a XVIII. századi Magyarországon.

Mária Terézia és II. József:

- Mária Terézia és II. József uralkodása, legfontosabb rendeleteik,

– a felvilágosult abszolutizmus és a magyar rendek viszonya.
Emelt szint

Az udvar és a rendek viszonyának alakulása:

- Magyar Királyság és a Habsburg Birodalom kormányzati struktúrája,
- a magyar állam és a Habsburg Birodalom jogviszonya,
- (Pragmatica Sanctio, rendi dualizmus).

5.5 Művelődés, egyházak, iskolák

Középszint

A hazai reformáció és a barokk kultúra kiemelkedő alakjai és alkotásai:

- a magyarországi reformáció és katolikus megújulás legfőbb állomásai, meghatározó alakjainak tevékenysége (Károli Gáspár, Pázmány Péter),
- a protestáns és a katolikus hitélet alapvonásai, a magyarországi egyházak szervezeti felépítése, szellemi központjai,
- protestáns művelődés és a barokk művészet legfontosabb helyszínei, alkotói.

Emelt szint

Az állami oktatáspolitikai megjelenése:

- az iskolák működése, tantárgyak, taneszközök, a tanítók és a diákok viszonya az újkorban; az akkori és a mai iskolai élet összehasonlítása,
- a felvilágosított abszolutizmus lépései az oktatás korszerűsítésére,
- az állam és egyház viszonyának alakulása az újkori Habsburg Birodalomban.